

Kurrens, kortárs fonológiaelméletek
BBK – 2018

- (1) a. szabályalapú fonológia (Rule-Based Phonology; angol rövidítéssel RBP)
b. ábrázolásalapú fonológia (Representation-Based Phonology; angol rövidítéssel RepBP)
c. megszorításalapú fonológia (Constraint-Based Phonology; angol rövidítéssel CBP)
d. használatalapú fonológia (Usage-Based-Phonology; angol rövidítéssel UBP)

lényegesen eltérnek egymástól kialakulásuk kronológiájában, illetve népszerűségben is

(2) **szabályalapú fonológia:**

- a korai („SPE-típusú”, „lineáris”) generatív fonológia + lexikális fonológia
- mára ez a vonal kisebbségbe szorult, viszont van néhány prominens képviselője (vö. pl. Vaux 2008)

a mai **generatív** fonológia két nagy családja: ábrázolásalapú fonológia és megszorításalapú fonológia
Habár ezek látszólag a fonológia két, egymást kiegészítő oldalára, az ábrázolásokra (RepBP) és az input–output komputációra (CBP) összpontosítanak, mégis úgy tűnik, kibékíthetetlen az ellentét köztük, az „összeházasításukra” tett eddigi kísérleteket mindkét oldalról vagy totális közöny, vagy egyenes ellenszenv fogadta.

(3) **kurrens ábrázolásalapú fonológia:**

- gyökerei az autoszegmentális fonológiához nyúlnak vissza
- függőségi fonológia (Dependency Phonology – Anderson–Durand 1986), kormányzásfonológia (Government Phonology, GP – KLV 1985, KLV 1990; magyarul ld. Szigetvári 1998)
- művelői jelentős kisebbséget alkotnak, elsősorban Európában

(4) **megszorításalapú fonológia:**

- a többségi, a világ minden táján elterjedt elméleti keret
- legnépszerűbb ága: optimalitáselmélet (Optimality Theory, OT – Prince–Smolensky 1993/2002/2004; magyarul ld. Rebrus 2001 és Siptár–Szentgyörgyi 2013)
- OT: számos változat (Serial OT, Stratal OT, Sympathy Theory, Stochastic OT stb.)
- a szigorú értelemben vett OT-n kívül léteznek olyan OT-szerű elméleti keretek is, amelyeknek egy része az OT előfutárának is tekinthető (pl. a harmónianyelvten; Harmonic Grammar – magyarul vö. pl. Bíró 2017), de amelyek nagyrészt vele párhuzamosan fejlődtek

		TWEET FAST	MAKE SENSE
a.	☞ covfefe		*
b.	coverage	*!	

(forrás: LOLphonology)

(1a–c):

- hasonló előfeltételezésekkel dolgoznak -> viszonylag könnyen összevethetők
- ugyanaz a jelenség elemezhető mindhárom keretben (vö. Honeybone 2011 – lásd (4)): az elemzéseik ütköztethetőek, a predikcióik ill. egyéb tulajdonságaik alapján összemérhetőek
- mindhárom **formális, generatív** modellnek tekinthető
- az OT kivételével többnyire elfogadják Chomsky elvek és paraméterek elképzelését (Chomsky 1981)

(5) **formális, generatív modellek összevetése** (Honeybone 2011):

a.

	UR	SR1	SR2
<i>Bund</i> ‘federation’	/bʊnd/	[bʊnt]	[bʊndəs]
<i>Haus</i> ‘house’	/hauz/	[haus]	[hauzəs]
<i>bunt</i> ‘colourful’	/bʊnt/	[bʊnt]	[bʊntəs]
<i>weiß</i> ‘white’	/vaɪs/	[vaɪs]	[vaɪəs]

b.

[+ voice] → [– voice] / __#

c.

jelöltségi korlát:

*FINALOBSTRUENT/VOICE (*FOV): final obstruents may not be specified for [voice]

hűségkorlátok:

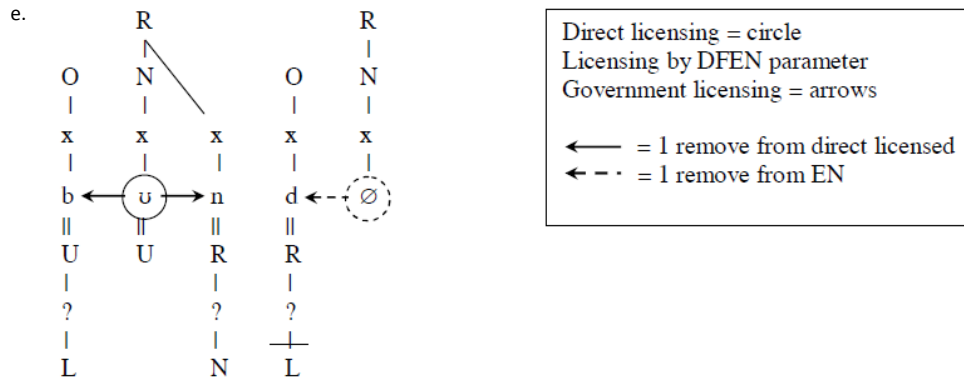
IDENT(voice): the value of [voice] must be the same in input and output

MAX: everything in the input must have a correspondent in the output (no deletion)

d.

/bʊnd/	*FOV	MAX	IDENT(voice)
bʊnd	!*		
☞ bʊnt			*
bʊn		!*	

/bʊnd + əs/	*FOV	MAX	IDENT(voice)
☞ bʊn.dəs			
bʊn.təs			*
bʊ.nəs		!*	

(6) az OT és a GP összehasonlító táblázata:

OT	GP
nem derivációs modellek (azaz tagadják az extrinzikus szabályrendezés lehetőségét a fonológiaelméletben)	
induláskor a fonológiára bevezetve (+ kis mértékben fon -> szint/morf)	a generatív szintaxis (Kormányzás és Kötés Elmélete) alkalmazása a fon-ra
folyamatok	ábrázolások
output-orientált (azaz igyekeznek kerülni a leképezés bemenetének megszorításait, és a klasszikus modellben például az ún. jelöltségi korlátok kizárólag a kimenetre vonatkozhatnak)	input-orientált (azaz állítása szerint egy pontosan meghatározott bemeneten a fonológiai folyamatok egyszerűen csak automatikusan lefutnak, amennyiben és valahányszor a feltételeik teljesülnek)
korlátok	engedélyezési viszonyok
jelöltség: univerzális tiltó korlátok	jelöltség: speciális engedélyezések
univerzálék és nyelvek közti eltérések: univerzális korlátok rangsora	univerzálék és nyelvek közti eltérések: elvek és paraméterek
nyelvelsajátítás: a nyelvspecifikus rangsor beállítása	nyelvelsajátítás: paraméterbeállítás

(7) használatalapú fonológia (1d):

- jelentős kisebbség
- nem követik a generatív paradigma levezetési elképzeléseit
- „dinamikus” input–output-megfeleltetés helyett nyelvi elemek „statikusabb” kapcsolatait feltételezik (pl. a lexikonban tárolt exemplárok „felhőit” vagy lexémák közti analógiás viszonyokat)
- a nyelvhasználat során megjelenő faktorok (típus- és tokengyakoriság; paradigmahatások és analógia; fonetika; társadalmi tényezők) szerepe

- jellemzően: korpuszalapú vizsgálatok
- használatalapú magyarázatok mind szinkrón, mind diakrón jelenségekre (különösen Bybee 2001, 2006)
- a példányelmélet (vagy exemplárelmélet) hangtani adaptációja, az **exemplárfonológia** (Exemplar Phonology) (pl. Pierrehumbert 2001, Gahl és Yu 2006 tanulmányai; magyarul ld. Mády 2013): a nyelvelsajátítás során nagy mennyiségű látszólag redundáns információ tárolása történik a nyelvi elemek példányainak („exemplárjainak”) formájában
- paradigma-alapú, analógiás és konnekcionista modellek: az **analógiás nyelvi modellezés** ismert példái a Tilburgi Memóriaalapú Tanulóprogram (Tilburg Memory-Based Learner – TiMBL¹; Daelemans–van den Bosch 2005; Daelemans et al. szerk. alatt) és az Analógiás Nyelvmodell (Analogical Modeling of Language – AML; Skousen 1989; 2002); a magyar nyelv különféle morfológiai folyamataira született egy sor analógiaalapú leírás, melyek közül egy igen szemléletes tanulmány Kálmán et al. (2012); a **konnekcionista modellek** legismertebbje pedig Ernestus–Baayen (2003)
- **laboratóriumi** (kísérletes) **fonológia** (Laboratory Phonology) és **szociofonetika**: a beszéd fonetikai jegyeinek laboratóriumi pontosságú mérése, a kapott eredmények matematikai-statisztikai kiértékelése, adott esetben szociolingvisztikai tényezőkkkel való összevetése (pl. Kingston–Beckman 1990 stb.) – saját szervezet (Association for Laboratory Phonology), hivatalos honlap (<https://labphon.org/>), nyílt hozzáférésű folyóirat (*Laboratory Phonology*), 1987 óta két évente megrendezett konferencia (LabPhon)²
- az UBP-re jellemző az eklektizmus és a hibrid modellek alkalmazása; sokszor az egyes irányzatok közti határ nem egyértelmű (pl. emiatt terjedt el a laboratóriumi fonológia és a szociofonetika közös említése), és tipikusan a szerzők/kutatók nem is töreksenek egységességre (pl. a laboratóriumi fonológia bevallottan nem is egy elméleti keret, hanem kutatási módszer)

¹ A TiMBL egy nyíltforrású szoftvercsomag; a honlapján (<https://language-machines.github.io/timbl/>) a Reference Guide a „still in edit” megjegyzéssel szerepel, onnan jelenleg (2018.04.29.) a 6.4-es verzió tölthető le.

² Magyarul ld. pl. Hunyadi (2002) és az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 29. száma (2017) tanulmányait, H. Tóth (2003)-at, ill. Bárkányi Zsuzsanna, Mády Katalin és G. Kiss Zoltán kutatásait; a szociofonetikáról pedig Tóth–Szabó (2016)-ot.

Hivatkozások

- Anderson, John – Durand, Jacques 1986. Dependency Phonology. In: Jacques Durand (szerk.): Dependency and non-linear phonology. London: Croom Helm. 1-54.
- Biró Tamás 2017. Optimalitáselmélet és gyorsbeszéd: Egy nyelvtanmodellről a beszéd modellezéséig, sőt a kísérletekig. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 29: 127–153.
- Bybee, Joan 2001. Phonology and language use. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan 2006. From usage to grammar: The mind's response to repetition. Language 82(4): 711–733.
- Chomsky, Noam 1981. Lectures on government and binding: The Pisa lectures. Foris, Dordrecht.
- Daelemans, Walter – Antal Van den Bosch 2005. Memory-based language processing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daelemans, Walter – Jakub Zavrel – Ko Van der Sloot – Antal Van den Bosch (szerkesztés alatt). TiMBL: Tilburg Memory-Based Learner (version 6.4). Reference guide. Tilburg: ILK. https://github.com/LanguageMachines/timbl/raw/master/docs/Timbl_6.4_Manual.pdf (Hozzáférés dátuma: 2018.04.29.)
- Ernestus, Mirjam, – R. Harald Baayen 2003. Predicting the unpredictable: Interpreting neutralized segments in Dutch. Language 79: 5–38.
- Gahl, Susanne – Alan Yu (szerk.) 2006. Special issue on exemplar-based models in linguistics. The Linguistic Review 23(3). Berlin: Mouton De Gruyter.
- Honeybone, Patrick 2011. Lost in linguistics: A guide to the current landscape of linguistic theory. Phonology. Az Oslói Egyetemen tartott minikurzus kiosztmánya, 2011. október.
- H. Tóth Zsuzsa 2003. Mi a laboratóriumi fonológia? In: Gósy Mária – Menyhárt Krisztina (szerk.): Szöveggyűjtemény a fonetika tanulmányozásához. Budapest: Nikol. 133–142.
- Hunyadi László (szerk.) 2002. Kísérleti fonetika és laboratóriumi fonológia. Debrecen: Kossuth Egyetemi Nyomda.
- Kálmán László – Rebrus Péter – Törkenczy Miklós 2012. Possible and impossible variation in Hungarian. In: Kiefer Ferenc – Ladányi Mária – Siptár Péter (szerk.): Current issues in morphological theory: (Ir)regularity, analogy and frequency. Amsterdam: John Benjamins. 23–50.
- Kingston, John – Mary E. Beckman (szerk.) 1990. Papers in laboratory phonology I: Between the grammar and physics of speech. Cambridge: Cambridge University Press.
- KLV 1985 = Kaye, Jonathan – Jean Lowenstamm – Jean-Roger Vergnaud 1985. The internal structure of phonological representations: A theory of Charm and Government. Phonology Yearbook 2: 305–328.
- KLV 1990 = Kaye, Jonathan – Jean Lowenstamm – Jean-Roger Vergnaud 1990. Constituent structure and government in phonology. Phonology Yearbook 7.2: 193–231.
- Mády Katalin 2013. A beszédpercepció helye a teljes megértési folyamatban. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 25. 103–141.
- Pierrehumbert, Janet 2001. Exemplar dynamics: Word frequency, lenition and contrast. In: Joan L. Bybee – Paul Hopper (szerk.): Frequency and the emergence of linguistic structure. Amsterdam: John Benjamins. 137–157.
- Prince, Alan – Paul Smolensky 1993/2002/2004. Optimality Theory: Constraint interaction in generative grammar. Blackwell Publishers (2004); <http://roa.rutgers.edu/files/537-0802/537-0802-PRINCE-0-0.PDF> (2002); Technical Report, Rutgers University Center for Cognitive Science and Computer Science Department, University of Colorado at Boulder (1993).
- Rebrus Péter 2001. Optimalitáselmélet. In: Siptár Péter (szerk.): Szabálytalan fonológia. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához V. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 77–116.

- Siptár Péter – Szentgyörgyi Szilárd 2013. Optimális esszék a magyar fonológiáról. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó.
- Skousen, Royal 1989. Analogical modeling of language. Dordrecht: Kluwer.
- Skousen, Royal 2002. Analogical modeling: An exemplar-based approach to language. Amsterdam: John Benjamins.
- Szigetvári Péter 1998. Kormányzás a fonológiában. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 19: 165–213.
- Tóth Andrea – Szabó Ágnes 2016. Szociofonetika. In: Bóna Judit (szerk.): Fonetikai olvasókönyv. Egyetemi e-jegyzet (<http://mek.oszk.hu/17400/17433/index.phtml>). Budapest: ELTE Fonetikai Tanszék. 189–200.
- Vaux, Bert 2008. Why the phonological component must be serial and rule-based. In: Bert Vaux – Andrew Nevins (szerk.): Rules, constraints, and phonological phenomena. Oxford: Oxford University Press. 20–61.

(forrás: LOLphonology)